

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Білоус Р.М., Довженко В.С.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

У статті наведено теоретичний аналіз поняття мобільності особистості. Актуалізовано потребу в систематизації наукових підходів щодо визначення сутності та структурних компонентів професійної мобільності майбутнього викладача. На основі узагальнення теоретичних концепцій дане поняття визначено як процес переміщення працівника у трудовій структурі на основі власних цінностей, мотивів, прагнень до самореалізації та саморозвитку. Виокремлено наступні компоненти мобільності майбутніх працівників освітньої сфери: когнітивний, особистісний, мотиваційно-ціннісний та організаційно-діяльнісний. Представлено аналіз та результати емпіричного дослідження, у ході якого виявлено рівень сформованості основних складових професійної мобільності студентів-педагогів.

Ключові слова: кар'єрні цінності, когнітивний компонент, мотиваційно-ціннісний компонент, організаційно-діяльнісний компонент, особистісний компонент, педагогічна рефлексія, професійна мобільність, самоорганізація діяльності, соціальний інтелект.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства у ситуації економічної нестабільності й трансформації соціальних цінностей надзвичайно важливим постає питання професійної самореалізації особистості. Стрімкі темпи розвитку усіх сфер діяльності потребують фахівців, які не лише володіють професійними знаннями, вміннями та навичками, а й здатні адаптуватися до мінливих умов діяльності, приймати й впроваджувати нестандартні рішення, швидко реагувати на зміни, проявляти гнучкість, креативність, ініціативність та мобільність. Науковий та практичний інтерес до проблеми педагогічної мобільності зростає у зв'язку зі змінами у системі освіти, яка спрямовує зусилля на формування конкурентоспроможних фахівців усіх галузей людської діяльності. **Актуальність дослідження** професійної мобільності саме майбутніх педагогів зумовлена новими вимогами ринку освітніх послуг до викладачів, які мають не лише володіти фундаментальними знаннями, а й творчо мислити, уміти приймати й реалізовувати креативні рішення, бути готовими до інноваційної діяльності, освоювати нові техніки, засоби й прийоми вирішення педагогічних задач, швидко та ефективно орієнтуватися у динамічних умовах праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи трактування мобільності особистості як соціального явища були закладені ще у наукових здобутках соціологів М. Вебера, Б. Вегенера, Д. Голдторпа, Е. Дюркгейма та інших, проте у науковий обіг дане поняття було введено лише у 1927 році П.О. Сорокіним. Учений розглядав мобільність у руслі особистісного розвитку, розуміючи її як будь-який перехід індивіда з однієї позиції в іншу. Кожна людина за своєю природою мобільна, тобто здатна переміщуватися із однієї соціальної площини на іншу в залежності від власних прагнень, мотивів та життєвих обставин. Власне професійна мобільність стала самостійним предметом наукових досліджень лише у другій половині ХХ століття. Психологи (Є.Ф. Зеєр, Ю.Ю. Дворецька, Г.А. Вайзер) трудову мобільність убачають у ефективному при-

стосуванні працівника до нових умов та вимог професії, його здатності змінювати виробничі завдання та переключатися з одного виду діяльності на інший. У концепції професійного розвитку Н.Р. Хакімової мобільність досліджується як результат трудового самовизначення. Л.В. Горюнова акцентує увагу на особистісному аспекті мобільності, розглядаючи її у своєрідному поєднанні характерологічних якостей особистості, безпосередньо діяльності та процесу перетворення людиною самої себе й навколишнього середовища. Професійна мобільність не зводиться лише до здатності робітника швидко переходити на нові види діяльності, а передбачає наявність неперервного прагнення до підвищення власного професіоналізму шляхом внутрішніх трансформацій, спрямованих на саморозвиток. О.В. Безпалько трактує мобільність як здатність людини адаптуватися у різних сферах трудової активності, засновану на прагненні до саморозвитку. Основними домінантами ефективності даного процесу виступають професійно-освітні можливості працівника та вимоги з боку суспільства й ринку праці [1].

Професійну мобільність як інтегровану якість особистості досліджує Є.А. Іванченко, висвітлюючи основні її складові, серед яких: здатність успішно змінювати види довольної активності, ефективно виконувати трудові завдання, високий рівень компетенції й досвіду, уміння оперативно реагувати на нові умови праці тощо. Ю.Ю. Калиновський зазначає, що мобільність слугує засобом реалізації людиною власних задатків, здібностей та схильностей на основі вимог ринку праці з користю для суспільства. Рівень розвитку трудової мобільності пов'язується зі сформованістю таких якостей особистості, як рефлексія, здатність до критичного аналізу та оцінки власної діяльності. Л.Л. Сушенцева основою ефективного функціонування професійної мобільності вважає динамізм й гнучкість мотиваційних, пізнавальних та волевих процесів особистості [5]. У дослідженнях Р.М. Пріми мобільність визначається своєрідним

особистісним потенціалом, ресурсом, що сприяє гнучкій орієнтації фахівця в динамічних умовах діяльності, забезпечуючи готовність до змін, активність, особистісний розвиток та ефективне розв'язання трудових завдань [4]. Погоджуючись із Р.М. Прімою, І.В. Шпекторенко вбачає сутність мобільності у здатності працівника до швидкої зміни соціально-професійного статусу, у готовності до набуття нових знань, умінь та навичок, умінні самоорганізувати власну активність, знаходити оптимальні шляхи вирішення трудових задач.

Дослідженням проблеми сутності, змістових аспектів, структурних компонентів та видів мобільності займалися такі учені, як: Л.О. Амірова, Т.Л. Аркелова, Л.В. Горюнова, О.М. Дементьева, Б.М. Ігошев, Ю.І. Калиновський, П.О. Сорокін та інші. Серед українських учених вивченню професійної мобільності присвячені роботи: О.В. Безпалько, В.С. Володавчик, В.О. Гринько, Є.А. Іванченко, Н.В. Коваліско, Н.І. Кожемякіної, Л.С. Пілецької, Р.М. Пріми, Л.Л. Сушенцевої, І.В. Хом'юк тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема дослідження професійної мобільності особистості не є новою у науці, проте виникає потреба в систематизації й узагальненні теоретичних підходів щодо визначення сутності та структурних компонентів професійної мобільності майбутнього викладача, у ґрунтовному експериментальному вивченні даного явища, що дозволить обґрунтувати ефек-

тивні шляхи психокорекційного впливу щодо формування основних якостей, умінь та навичок мобільного педагога.

Мета статті – теоретично проаналізувати поняття професійної мобільності та емпірично дослідити рівні сформованості основних її компонентів у студентів-педагогів.

Виклад основного матеріалу. Професійна мобільність як процес руху працівника у трудовій структурі на основі власних цінностей, мотивів, здібностей та прагнень являє собою систему взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів. Аналіз, систематизація та узагальнення наукових концепцій щодо структури професійної мобільності педагога [1; 2; 3] дозволяють виокремити наступні її компоненти: когнітивний (соціальний інтелект), особистісний (педагогічна рефлексія), мотиваційно-ціннісний (кар'єрні мотиви) та організаційно-діяльнісний (самоорганізація діяльності).

На основі запропонованих структурних елементів визначено інструмент-тарій психологічної діагностики, до якого увійшли: тест «Соціальний інтелект» Дж. П. Гілфорда, «Визначення рівню сформованості педагогічної рефлексії» О.В. Калашнікової, «Якоря кар'єри» Е. Шейна та «Діагностика особливостей самоорганізації» О.Д. Ішкова. Вибірку дослідження склали 40 студентів Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка, спеціальності «Початкова освіта» віком від 17 до 20 років. Результати, отримані у ході емпіричного дослідження, представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл рівнів прояву компонентів професійної мобільності майбутніх педагогів

Рівні прояву	Низький (%)	Нижче середнього (%)	Середній (%)	Вище середнього (%)	Високий (%)
Компоненти					
Соціальний інтелект					
Історії з завершенням	–	15	75	10	–
Групи експресії	2,5	15	65	17,5	–
Вербальна експресія	2,5	7,5	57,5	32,5	–
Історії з доповненням	5	50	37,5	7,5	–
Композитна оцінка	–	40	52,5	7,5	–
Педагогічна рефлексія					
Педагогічна рефлексія	7,5	–	72,5	–	20
Ціннісні орієнтації у кар'єрі					
Професійна компетентність	32,5	–	40	–	27,5
Менеджмент	7,5	–	37,5	–	55
Автономія	2,5	–	42,5	–	55
Стабільність роботи	2,5	–	20	–	77,5
Стабільність місця проживання	32,5	–	50	–	17,5
Служіння	10	–	30	–	60
Виклик	22,5	–	57,5	–	20
Інтеграція стилів життя	–	–	35	–	65
Підприємництво	5	–	70	–	25
Самоорганізація діяльності					
Цілепокладання	–	2,5	20	75	2,5
Аналіз ситуації	2,5	7,5	45	42,5	2,5
Планування	2,5	2,5	47,5	35	12,5
Самоконтроль	–	7,5	42,5	42,5	7,5
Корекція	2,5	37,5	32,5	27,5	–
Вольові зусилля	2,5	7,5	27,5	62,5	–
Загальний показник	–	5	37,5	55	2,5

Джерело: розроблено авторами

Аналіз даних табл. 1 дає можливість констатувати, що більшість респондентів (75%) за субтестом «Історії з завершенням» мають середні показники, що свідчить про їх здатність на основі аналізу реальних ситуацій спілкування та взаємодії вірно передбачати наслідки не лише власної поведінки, а й інших осіб. За субтестом «Групи експресії» усереднені показники діагностовано у 65% досліджуваних, які майже завжди уміють правильно інтерпретувати почуття, наміри, емоційний стан іншої людини за її невербальними проявами. Субтест «Вербальна експресія» засвідчує переважання по вибірці середнього рівня: чутливість даних осіб до характеру людських взаєностосунків, їх уміння правильно розуміти мовну експресію у контексті конкретних ситуацій спілкування. За субтестом «Історії з доповненням» у 50% діагностовано рівень нижче середнього, вони можуть відчувати складнощі стосовно аналізу ситуації міжособистісного спілкування й взаємодії. За шкалою «Композитна оцінка» у 52,5% студентів-педагогів виявлено середній рівень, вони здатні розуміти емоції, почуття, наміри, поведінкові реакції та невербальні комунікативні прояви інших людей, проте на недостатньо високому рівні. Загалом майбутні викладачі мають достатній рівень сформованості соціального інтелекту, проте задля підвищення власної педагогічної компетентності та прояву мобільності необхідно вдосконалити дану якість.

У ході дослідження з'ясовано, що низький рівень розвитку педагогічної рефлексії властивий 7,5% досліджуваних, які не здатні аналізувати результати власної навчально-професійної діяльності, адекватно оцінюючи себе як її суб'єкта. 72,5% мають середній рівень прояву даної ознаки, вони схильні до самоаналізу, проте потребують вдосконалення даної навички. Високі показники виявлено у 20% студентів, що підтверджує осмислення ними результатів власної професійної діяльності.

Аналіз результатів діагностики ціннісних орієнтацій студентів-педагогів у кар'єрі дає можливість зазначити, що загалом серед майбутніх викладачів домінують цінності менеджменту (високий рівень діагностовано у 55%), автономії (55%), стабільності роботи (77,5%), служіння (60%) та інтеграції стилів життя (65%); цінності професійної компетентності (40%), стабільності місця проживання (50%) та виклику (57,5%) зна-

ходяться на середньому рівні. Отже, студенти-педагоги, будуючи власну кар'єру, у першу чергу прагнуть проявляти власні лідерські якості, потребують самостійності й свободи від організаційних правил, для них важливою є стабільність у роботі. Окрім цього, вони налаштовані втілювати у роботі свої цінності та переконання при яскраво вираженій потребі у гармонії між особистим життям та кар'єрою.

Результати діагностики самоорганізації діяльності засвідчують, що 75% досліджуваних здатні чітко усвідомлювати та утримувати цілі своєї активності, свідомо аналізувати зовнішні та внутрішні умови досягнення намічених цілей (45%). Майбутні педагоги планують свою активність, але недостатньо чітко слідує визначеному плану (47,5%), можуть завчасно складати структурований план діяльності, визначати послідовні етапи його реалізації й невідхильно слідувати йому (35%), здатні самостійно контролювати свою діяльність, оцінюючи її ефективність (42,5%) та долати усі труднощі задля досягнення мети, мобілізуючи власні зусилля (55%). Проте в цілому не схильні до свідомої корекції наміченого плану діяльності або ж її цілей загалом (37,5%), потребуючи розвитку даної навички. Отже, майбутні викладачі загалом самоорганізовані (загальний показник на середньому рівні у 55%), здатні до свідомої регуляції навчально-професійної діяльності.

Висновки і пропозиції. Результати експериментального дослідження засвідчують недостатній рівень сформованості показників соціального інтелекту, зокрема здатності аналізувати динаміку міжособистісних відносин, педагогічної рефлексії та деяких навичок самоорганізації, особливо уміння свідомо вносити корективи у розроблений план діяльності чи її цілі загалом. Щодо ціннісних орієнтацій у кар'єрі встановлено переважання професійних мотивів менеджменту, автономії, стабільності роботи, служіння та інтеграції стилів життя. У контексті прояву професійної мобільності майбутніх викладачів особливого розвитку потребують цінності професійної компетентності та виклику. Перспективами подальшого дослідження є розробка ефективної програми психокорекційного впливу, спрямованої на формування й вдосконалення основних якостей та умінь професійно-мобільного викладача.

Список літератури:

1. Безпалько О.В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів / О.В. Безпалько // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Вип. 14. Ч. 2. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С. 73-80.
2. Карелова Р.А. Компоненты и критерии оценки развития профессиональной мобильности у студентов колледжа / Р.А. Карелова; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/160PVN515.pdf>. – DOI: 10.15862/160PVN515.
3. Пілецька Л.С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості / Л.С. Пілецька // Психологія і особистість. Науковий журнал. – 2015. – № 2 – С. 243-257.
4. Пріма Р.М. Професійна мобільність фахівця як наукова проблема / Р.М. Пріма // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наукова монографія за ред. проф. С. Єрмакова. – Харків, 2008. – Випуск № 1. – С. 127-135.
5. Сушенцева Л.Л. Методологічні проблеми формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників / Л.Л. Сушенцева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 29. – С. 277-282.

Белоус Р.М., Довженко В.С.

Кременчугский национальный университет имени
Михаила Остроградского

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

В статье отражены результаты теоретического анализа понятия мобильности личности. Актуализирована потребность в систематизации научных подходов к определению сущности и структурных компонентов профессиональной мобильности будущего преподавателя. На основе обобщения теоретических концепций данное понятие определено как процесс перемещения работника в трудовой структуре на основе собственных ценностей, мотивов, стремлений к самореализации и саморазвитию. Выделены следующие компоненты мобильности будущих работников образовательной сферы: когнитивный, личностный, мотивационно-ценностный и организационно-деятельностный. Представлен анализ и результаты эмпирического исследования, в ходе которого выявлен уровень сформированности основных составляющих профессиональной мобильности студентов-педагогов.

Ключевые слова: карьерные ценности, когнитивный компонент, мотивационно-ценностный компонент, организационно-деятельностный компонент, личностный компонент, педагогическая рефлексия, профессиональная мобильность, самоорганизация деятельности, социальный интеллект.

Bilous R.M., Dovzhenko V.S.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

RESEARCH OF PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHERS

Summary

The article gives a theoretical analysis of the concept of personality mobility. The need to systematize scientific approaches to the definition of the essence and structural components of the professional mobility of the future teacher is updated. On the basis of the generalization of theoretical concepts, this concept is defined as the process of moving an employee into a labor structure based on their own values, motives, aspirations for self-realization and self-development. The following components of the mobility of future employees of the educational sphere are distinguished: cognitive, personal, motivational and value oriented, organizational and activity oriented. The analysis and results of empirical research are presented, during which the level of formation of the main components of professional mobility of students-teachers was explored.

Keywords: career values, cognitive component, motivational-value component, organizational-activity component, personal component, pedagogical reflection, professional mobility, self-organization of activity, social intelligence.